

egy fiatal s az előretörés lendületének helyzetenergiájától hajtott civilizáció szerencsésjére. Ő a legoptimistább peszsimista, az új típus a homo america-

nus, amely most a Nobel-díjjal dekorálva feszíti büszke mellét Európa felé.

Kállay Miklós.

Tudományos élet.

Grammatici certant. — Mióta lovasnép a magyar? — Nyelvhelyesség. — A karcha-bíró. — Az aranybulla eredete. — Prévost abbé és Magyarország. — Népzene. — A kunmíatyánk és a nagyszentmiklósi aranykincs. — Kun Béla, az utolsó kun dinasztia.

Nemes páthosszal kelt védelmére egy évvel ezelőtt Kerényi Károly a klasszika-filológia régebbi fogalmazású öncélú művelésének. Veszélyeztetve látta a magyar tudományosság egyik szépmultú ágának európai színvonalát attól a most mind erősebben érvényesülő irányzattól, mely mint a többi történeti tudományokat, a finn-ugor és uralaltáji nyelvészetet, továbbá a magyarországi germanisztikát és romanisztikát a *magyar* történelem szolgálatába állította, eltérve a szaktudományoknak félszázaddal ezelőtt divatos öncélú, *l'art pour l'art* művelési programjától. Ügylátszik, a Petz Vilmostól megindított magyar bizantinológia erős terjedése, mely különösen Moravcsik Gyula munkásságán keresztül ma mindjobban közeledik a magyar őstörténeti kutatásokhoz, valamint a Hegedüs István és Ábel Jenő szellemében művelt magyar humanizmus, mely különösen a most Szegeden működő Huszti József tanulmányaiiban folytatódik, keltette fel a tiszta hellenizmusért rajongó Kerényi Károlyban azt az érzést, mintha egyedül maradt volna a régi klasszika-filológia «európai színvonalú» művelésében.

Kerényinek a Budapesti Philológiai Társaság tavalyi közgyűlésén tartott erős retorikai zengésű apológiája nagy visszhangot támasztott a klasszikus filológusok aránylag kisszámú táborában. Marót Károly a *Széphalomban* írt cikkében azt hangsúlyozta, hogy a klasszika-filológiának csakugyan nem szabad elsorvadnia más tudomá-

nyok szolgálatában, de modernizálódnia is kell az által, hogy igénybe veszt minden új, kínálkozó tudásforrást: a modern etnográfát, vallástörténetet, sőt a legújabb tudomány, az alkatlélektan tanulságait is. Moravcsik Gyula ugyanitt kerekén megfogalmazta a vita megindítójának ellenprogramját: «Itt az ideje, hogy... klasszika-filológiánk tétovázás és távoli ködös célok kergetése helyett minden erejét a magyar érdekű kutatásnak szentelje».

A mindig igen magas színvonalon mozgó vitára most Hornyánszky Gyula, a budapesti egyetem kiváló tanára tett pontot, vagy jobban mondva felkiáltójelet a Philológiai Társaság legutóbbi közgyűlésén. Ő is, mint a többi hozzászóló, a maga kutatásainak szellemében bírálta meg az eddigi célkitűzéseket, kiemelve mindegyiknek saját nemű korlátozottságát, különösen hangsúlyozva Moravcsik programjának elégtelenségét és saját, erősen szociológiai érdeklődésű kutatásainak szellemében egy görög társadalomrajz megírásának követelményét állította a klasszika-filológia magyar munkásai elé és részletesen ismertette ily értelemben tervezett nagy könyvének egyes fejezeteit. Csakugyan igen szép jövő és bő aratás áll az antik studiumok előtt, ha a modern szociológia módszerei kellő érvényre jutnának benne. De nem hallgathatjuk el szerény véleményünket, hogy valamennyi célkitűzés, a humanista szellemű, a vallástörténeti, a hungarológiai és a társadalomtudományi irá-

nyú is, igen szépen megfér egymás mellett s az ilyen préferencia-vitáknak abszolút értékű eredményei aligha lehetnek. Maga a vita azonban módfelett hasznos volt, mert a módszerek meghatározásával és szembeállításával hozzá járult a mai magyar klaszika-filológia tudatosításához.¹ S így ez a szellemi mérkőzés, ha a személyes motívumok, mint a szóbanforgó esetben is, kikapcsolódnak, kétségtelenül üdítő hatású. Sosem egészen haszontalan dolog, ha «grammatici certant» . . .

*

A másik most folyó tudományos vita is már közel egyéves. Már annak idején megmondottuk, hogy Mészöly Gedeon egyik tanulmánya: *Mióta lovasnép a magyar?* élénk szellemi perpatvarnak lesz a kiindulópontja. Előbb Bátky Zsigmond mérte össze a regyvereit az etnográfia nevében Mészöly finn-ugor lovas-teóriájával, most meg a Kőrösi Csoma-Társaságban gróf Zichy István, kinek a magyar nép kialakulásáról írott tanulmánya váltotta ki voltaképpen Mészöly ellenmondását, szállott hadba a kiváló szegedi nyelvész szellemes tanulmányával. Zichy szerint nem az a kérdés, vajjon ismerete-e a magyarság a lovat és a lószerszám neveit már obi-ugor korban, tehát még a vogulokkal és osztyákokkal való együttélés idején, amikor Zichy elmélete szerint magyarságról voltaképpen még nem is lehet beszélni. A nyelvi adatok magukban még nem sokat bizonyítanak s ha az *oroszlán* szó a honfoglalás előtti korból való, az még egyáltalán nem bizonyítja, hogy a magyarság őskorában minduntalan oroszlánokkal találkozott. A nyelvi adatok csak az etnográfiai tényekkel egyeztetve adhatnak kifogástalan eredményt. A finn-ugor-

¹ Kerényinek az árpádkori magnevekről tartott érdekes előadása különben arról tanuskodik, hogy újabban ő is szívesen alkalmazza széleskörű antik ismereteit a hungarológia problémáira.

ságból átjött néhány háziállat neve még nem tanuskodhat amellett, hogy a magyarság a finn-ugor korban már jellegzetesen állattenyésztő nép volt, mert hiszen a magasabb földművelésről és állattenyésztésről tanuskodó szavak tömege csak később, a bolgár-törökségből került át a magyar nyelvbe. De etnikai aggályok is merülhetnek fel Mészöly elmélete ellen. A *lovasnép* kifejezés nem azt jelenti, hogy egy nép ismeri a lovat, hanem azt, hogy a ló az illető nép életében bizonyos központi szerepet játszik, mint például a tatároknál, kirgizeknél vagy a honfoglaló magyaroknál is. Már pedig az obi-ugor népekre vonatkozó régebbi feljegyzések szerint a vogulok és osztyákok sohasem voltak földművelő-állattenyésztő népek, melyeknek életében a ló fontosabb szerepet játszhatott volna, hiszen még a rэн-szarvastenyésztést is a szamojédoktól tanulták el. Esetleges visszafejlődésről a tudomány mai álláspontján szó sem lehet. Az előmagyarok tehát, mint közvetlen rokonaik, a vogulok és osztyákok, az obi-ugor korban egy primitív halász-vadásznép műveltségi fokán állottak és csak a bolgár-török hatás idején emelkedtek az állattenyésztő-földművelő kultúra színvonalára. Más szóval, a magyar azóta lovasnép, amióta magyarrá lett: etnikai kialakulásának kora óta.

*

A nagyközönség a nyelvészet széles területéről szívéhez legközelebb állónak a nyelvhelyesség kérdéseit tekintti. A tudomány viszont a legkevesebbet ezzel a problémakörrel foglalkozott, úgy, hogy egyes országokban, mint a franciáknál, ahol a nyelvhelyességi irodalom mintegy napi csemegeje az újságolvasónak, a kérdésnek még a tudományos terminológiája is hiányzik. Most a Magyar Nyelvtudományi Társaság közgyűlésén Gombocz Zoltán kereste, vajjon van-e olyan tuda-

mányos elv, melynek segítségével a nyelvhelyességet pontosan meg lehetne határozni. Előbb leszámolt az eddig használt szempontokkal. Kimutatta, hogy valamennyi tarthatatlan. Nem lehet elfogadni az *irodalmi* normát, mely szerint egyes nagy írók tekintendők a nyelv törvényhozói gyanánt. Rámutatott arra, hogy például nyelvészeink a mintának tekintett és kétségtelenül nagyszerű nyelv művész Jókai műveiben egész kötetre való idegenszerű mondatfűzést állapítottak meg. Másrészt idővel a nagy klasszikusok nyelve is elavul, egyes kifejezéseik használhatatlanná válnak. Továbbá olyan nyelvekben, melyeknek nincs irodalmuk, talán nem lehet beszélni nyelvhelyességről? Bizonyos, hogy igen, mert például a kólai lappban sem lehet a szavakat bármilyen sorrendben használni. Nem fogadható el a *régi* nyelv normája sem, mint Révai hitte, hiszen a nyelv folytonos változásokon megy át. Nem lehet tökéletesen megbízható tekintély a *nyelvtudósok* véleménye sem, mert a nyelvtudomány törvényei nem abszolút jogérvényűek, hanem tapasztalatiak és idővel módosulhatnak. Így például tévesen hibáztatták egyidőben Vörösmarty híres sorát: *Bort megissza magyar ember...* azon a címen, hogy a névelőnélküli tárgy után nem lehet tárgyas ige, mert azóta már tudjuk, hogy a tárgyas ragozás használata nem formai, hanem tartalmi követelményektől függ. Nem lehet a *népnyelv* sem norma, mint Ponori Thewrewk Emil hitte, ki ezért pl. a *házban* féle alakok helyett a népi *házba* írást és ejtést követelte, mert hiszen a népnyelv különböző nyelvjárásokra oszlik, továbbá szintén élő és változó organizmus. Teljesen alaptalan a *célszerűségi* normára való hivatkozás, mert hiszen a nyelv nemcsak a célszerűség, hanem sok más, elsősorban történelmi és érzelmi tényezők függvénye és eredménye. Tisztán célszerű

nyelveknek csak a mesterséges nyelvek, mint az eszperantó, tekinthetők. Épp ilyen hibás a *logikai* norma, mely eléggé el van terjedve a nyelvészkedők között, holott a nyelv nem csupán logikus, hanem igen sokszor logikailag ellenes képződmény. Épp ezért tévesen hibáztatták napjainkban a *nincstelen* szót. Teljesen önkényes a *földrajzi* elv, mely szerint ezen vagy azon a vidéken beszélnek «tiszán» a nyelvet és megokolatlan az *esztétikai* elv, mert hiszen eltekintve attól, hogy a szép hangzás igen relatív fogalom, a nyelvi tények csak igen ritka esetekben igazodnak ilyen esztétikai benyomásokhoz.

Gombocz már most egyelőre félreteszi az irodalmi nyelvhelyesség kérdéseit, melyek szerinte nem a nyelvtudomány, hanem a stilsztika körébe tartoznak. Majd megállapítja, hogy a nyelvhelyesség tisztára társadalmi jelentésű tény, mely mindig időhöz és helyhez van kötve. Tehát helyes az a nyelvjelenség, amit egy közös nyelvet beszélő csoport belső érintkezésében bizonyos időpontban használni szokott. Így helytelen ha a göcseji *kapáve* alakot valaki a székelységben használja, vagy ha valaki a *mai* fővárosi köznyelvben egy XVI. század óta feledésbe merült szót alkalmaz.

*

A Szily-jutalmat a Társaság ezidén Laziczius Gyulának adta ki, kiről annak idején megírtuk, hogy a nyelvtudomány egy új ágát, a *fonológiát* vezette be a magyar tudományosságba.

*

A társaság egy másik ülésén Gombocz Zoltán a *-ség* képzőről mutatta ki, hogy az valószínűleg egy ősi *lélek* értelmű finn-ugor szóból ered. Mély jelentésű tény rejlik abban, hogy a lelket jelölő szóból az elvontság képzője lett. A *-ség* mint gyűjtőképző egészen fiatal, elvont jelentése a ré-

gibb. A legrégebb nyelvemlékekben igen sokszor az alapszótól még elválasztva írják (*agg ség*).

Az ősmagyar életnek egy másik érdekes mozzanatára vetett világot Pais Dezső, ki a honfoglaláskori kütőkben emlegetett *karcha*-bírói méltóságról értekezett ugyanezen az ülésen. Szerinte a szó *karchán*ak és nem *karchás*nak hangzott (az *-sz* görög végzet, mellyel Biborban született Konstantin látta el a szót); török szó, értelme: *keverő*. Már most Pais a szó jelentését összehozza *Vérbulcsu* karcha nevével s épen úgy, mint a *vérbulcsu karcha* is valószínűleg *vérkeverőt* jelentett és ennek a ténykedésnek megfelelő hivatalt jelölt a vérszerződést gyakorló ómagyarok életében. S mint mindig, Pais állítását a magyar helynevekkel igazolja. *Vérbulcsu Kál* nemzetségéből való volt és íme: két helyen is megtaláljuk a karcha névből származott *Harka* helynevet a *Kál* helynév közelében (pl. Sopron megyében). Pais Dezső a helyneveknek ilyen közös előfordulásában nagyszerű módszeres elvet fedezett fel a régi magyar személynevekkel összefüggő társadalmi és történelmi problémák megoldásának ellenőrzésére.

*

Divéky Adorján minapi akadémiai székfoglalójában eddigi munkásságától eltérően nem lengyel-magyar vonatkozású problémát dolgozott ki, hanem egy ötletes elmélettel az *aranybulla* keletkezését magyarázta. Úgy az angol, mint az arragóniai hatást elveti mint valószínűtlent és bizonyíthatatlant. Ellenben rámutat arra, hogy a francia keresztetek jeruzsálemi királyságában egy sajátos alkotmány keletkezett, melyben a szuverénitás a lovagok kezében volt letéve s a király csupán afféle elnök volt. Ez a törvény, melyet aztán a Szent-sírba helyeztek, kikötötte, hogy ha a király nem tartja meg az esküjét, az

alattvalók nyíltan felléphetnek ellene. Jeruzsálem elfoglalásakor ez az okmány is elpusztult, de mikor Lusignan a görög császártól elveszi Ciprus szigetét és megalapítja a ciprusi királyságot, a francia lovagok tovább is a jeruzsálemi alkotmány törvényeivel éltek. Később aztán, 1254-ben, Philippe de Navarre és Jean Ghibelin írásba foglalták a ciprusi királyság jogszokásait. Divéky szerint ezekkel az élő jogszokásokkal ismerkedhettek meg a magyar főméltóságok, mikor II. Endre kíséretében a szentföldi hadjáratban részt vettek. 1217-ben kötöttek ki Ciprus szigetén, itt csatlakozott hozzájuk a király, Lusignan I. Hugó, aki aztán a hadjárat alatt állandóan a magyarokkal volt. Ott volt Jean Ghibelin is, aki később a ciprusi jogszokásokat összeírta, sőt a ciprusiak a magyar király sátrában is tanácskoztak. Már most a ciprusi alkotmányban megtaláljuk az ellenállási jog megfogalmazását: «Ha esküjét nem tartja meg a király, nem szabad túrnie sem a vazallusoknak, sem a népnek». Megvan az intézkedés arra nézve is, hogy a bárók nem kötelesek az ország határain kívül harcolni, akárcsak a magyar okmányban.

Divéky elmélete tetszetős és egy igen fontos mozzanattal gyarapítja az árpádkori magyarországi francia műveltségi hatás ismeretét. Legfeljebb tűnődhetnénk még azon, vajjon nem az általános európai jogfejlődés eredménye-e mindkét esetben, valamint az angol és az arragóniai esetben is, a királyi szuverénitás ily nagymérvű csökkenése?

*

A XVIII. századi francia regény egyik nagy mesterének, Prévost abbénak magyar vonatkozásairól tartott előadást a Magyar Philológiai Társágban Hankiss János, a francia irodalom kiváló magyar kutatója. Eddig is ismeretes volt, hogy Prévost abbé világhírű *Manon Lescaut*-jában említi

a magyar emigránsok párisi játékházát, a *Hôtel de Transylvanie*-t és hogy egyik regényében Thököly Imre részletes arcképét rajzolja meg olvasmányai alapján. Most egy eddig figyelemre nem méltatott regényének: a *Le monde moralnak* magyar vonatkozásait ismertette Hankiss, mindenütt rámutatva Prévost forrásaira és sajátos, gyors, eredetiségre nem különösebben törekvő írásmódjára. A regény későbbi kiadásában a *La nièce de Tekeli* címet viseli. Thököly János lányának és Brenner abbénak hányatott életét meséli el benne a francia író; szerelmüket, küzdelmüket a nagy Thököly-vagyonért. A leányt egy soproni apácázárda főnöknője nevelteti titokban és innen viszi el Brenner abbé oláh földre, ahol a regény meséje Baszaráb vajda történetével komplikálódik. Brenner abbé többek közt azzal is dicsekszik a regényben, hogy a híres Rákóczi-féle manifesztumot ő írta! Érdekes volna megállapítani, ismerte-e Prévost valóban Brenner abbét, mert akkor a regény egyes állításai (persze nem a fentebbi) bizonyos történeti színezetet nyernének. A regény legnagyobb részében egyébként egykorú mémoiresoknak sokszor a plágiummal határos kiírása. A *La nièce de Tekeli* csonkán maradt: a halál akadályozta meg Prévost-t a regény befejezésében.

*

A Néprajzi Társaságban a tavalyi évi népzene gyűjtés eredményeiről számolt be Lajtha László. Hevesben, Szegeden, Baranyában és az alföldi tanyavilágban járt. A tanyákon kevés eredménnyel gyűjtött. Szegeden főleg az újtípusú dalokból gyűlt össze szép csokor, míg a pestmegyei Peregén és másutt Lajtha találkozott a tavaly még unikumnak hitt Bihari-dallammal. Baranyában, Gágicsen kétnegyeddél váltakozó háromnegyedes ritmusú, de nem idegen eredetű magyar éneke-

ket regisztrált, melyre a falu népe még ma is táncol. Nagy figyelmet fordított a *jalusi cigányok* vizsgálatára is, akik sokszor igen érdekes régi melódiákat őriztek meg.

Utána Veress Sándor a déli csángók népzenejéről tartott előadást, kik egyedül őrzik még a régi, székellyel rokon csángó dallamkincset. Volly István pedig bájos kis árvaházi nebulóival mutatott be egy sor peregi karácsonyi éneket, melyek pusztulóban vannak, mert igen sajnálatos egyházi intézkedések folytán a régi népdalok, ha nincsenek benne az elfogadott énekeskönyvben, ezután már nem énekelhetők a templomban. Pedig egyedül Peregén 52 karácsonyi éneket és 43 különféle, szebbnél-szebb régi dallamot ismer még ma a nép, melyek közt a régi pasztorella-típus is előfordul. Talán meg lehetne változtatni az ilyen helyi intézkedéseket a tradíció javára? Az egyházi jellegű folklóre minden figyelmünket megérdemli, mert nagy multat őriz.

*

Legutóbbi akadémiai előadásában Németh Gyula, ki már a magyar népkialakulásának számos homályos pontját tisztázta, az árpádkori magyarországi törökségről állapított meg igen érdekes, új dolgokat. Bebizonyította, hogy úzok is voltak a honfoglaló magyarok között (*Uza, Uzdi* helyneveink); ez a török nép lökte meg a bessenyőket, kik aztán a magyarokat támadták meg lebediai hazájukban. A kúnok nyelvéről sikerült megállapítania, hogy nem azonos a *Codex Cumanicus* néven ismeretes híres krimi eredetű kún nyelvemlék nyelvével. Itt említette meg az ú. n. kún miatyánkot, melyet ő a kún nyelv kétségtelenül hiteles emlékének tart; csakhogy mai, lejegyzett formájában majdnem teljesen használhatatlan a tudományos kutatás számára. Olyanok írták le, akik már nem tudtak kún nyelven s eltorzították a kún alakokat. Egyes sza-

vakon és a régi kún személynéveken azonban még lehet tanulmányozni a kún nyelv jellemző sajátosságait (a Kun László életében szereplő *Aydua-Édua* neve pl. «felkelő holdat» jelent). A Bátorban született Konstantinnál feljegyzett bessenyő méltóságnévvel összehasonlítva megállapítható, hogy a magyarországi kún és a bessenyő nyelv ugyanannak a törökségnek két ága, melyben számos közös hangjelenség található.

Ezután a világhírű és Bécsben őrzött nagyszentmiklósi aranykincsre tért át a kiváló turkológus. Az aranykincs feliratait eddig senki sem olvasta még el; nem is tudjuk, milyen nyelvűek ezek a feliratok. Az egyik ívócsészén azonban görögbetűs felirat van, melyet Thomsen, a híres dán nyelvész bolgár-töröknyelvűnek tartott és le is fordított: «Bojla zsupán fejeztette be». Németh Gyula kijavítja Thomsen olvasását, a *zsupán* helyében *csobánt*, a *Bojla* helyében *Botaul* olvas és kimutatja, hogy Zsolt vezér idejében valóban élt is egy *Botaul*, aki a bessenyők *csobán* törzsének volt a vezére. A bessenyőkről, az egykorú források elmondják, hogy Dél-Magyarországon laktak, ahol a kincs napfényre került és hogy szeretik az aranyedényeket. (Gellért - legenda, Konstantin.) A nagyszentmiklósi kincs tehát a magyarországi bessenyőké

volt és a honfoglalás után keletkezett.

*

Míg idehaza nyelvtudásaink ilyen gyönyörű eredménnyel dolgoznak a kunok multjának megvilágításán, lássuk, mit tud róluk a külföld. Az *Encyclopedia Britannica* nemrég megjelent legújabb kiadása, mely különben a magyarságra vonatkozó cikkeit magyar tudósokkal íratta, a kúnokról szóló cikkét (*Cumans*) ezzel a passzussal zárja: «Tehetséges népfaj. Dinasztiát termelt ki Egyiptomban (?) és kettőt Bulgáriában és összeházasodott a kievi, szerbiai és magyar királyokkal és fejedelmekkel. Magáról Corvin Mátyásról is azt mondják, hogy bizonyos mértékig kun származású volt és ez volt, neve után ítélve, Kun Béla is, Magyarország 1919-iki kommunista diktátora».¹

A cikk szerzője, C. A. Macartney, ép most adott ki egy egészen jeles angol könyvet a magyarok eredetéről, melyben a magyar tudományosság új eredményeit használta fel. A derek angol tudós tehát a név-illúzió áldozata.

A névmagyarosítás erőltetőinek figyelmébe ajánljuk ezt a szomorúan mulatságos esetet. *Eckhardt Sándor*.

¹ «Matthias Corvinus himself is said by some to have been of Cuman origin, and so, to judge from his name, was Béla Kun, the Communist dictator of Hungary in 1919.»

Színházi szemle.

Helvey Laura.

1852—1931.

Az idő hajója, melyről Petőfi mondja, hogy a színészi hírnevet elhordja egy örökléten át, a Helvey Laura névvel még életében jó darab utat megtett: pályájának majd húsz éve búcsút mondott, miután híven szolgálta nemzeti színházi otthonát — negyvenkét éven át. E pályához általában ránk nézve szinte történelmi dá-

tumok fűződnek. Szigligeti, Paulay Ede, Gyulai Pál és Szigeti József tanította, 1870-ben végez s nyomban szerződtetik is drámai szendének. Rendre eljátszatják vele a klasszikus és egykorú «szendék»-et, gyönyörű megjelenése, sugárzó fiatalága meg is teszi a magáét, csak épen e szerepkör konvencióihoz nem igen bír sok egyénit és újjáihletőt hozzáadni. Mirandája, Desdemonája, Cordeliája, Opheliája szép volt, szavalt, elnyerte sze-